

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Валентина Мелаш, Олена Гнатів, Анастасія Варениченко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглядається проблема екологізації системи освіти, що зумовлена потребами сучасного суспільства. Наголошується, що освіта в галузі екології має стати органічним складником усієї системи освіти, а її зміст має змінюватися залежно від соціально-економічних умов, характеру і стану проблем навколишнього середовища. Автори висвітлюють погляди дослідників на необхідність екологізації освіти в сучасних умовах. Доводять, що це питання є безумовно актуальним і таким, що відповідає пріоритетним напрямкам розвитку сучасної освіти.

Ключові слова:

екологізація науки; екологічна освіта; екологізація освіти; екологізація педагогічної діяльності.

Аннотация:

Мелаш Валентина, Гнатив Елена, Варениченко Анастасия. Экологизация системы образования будущих специалистов. В статье рассматривается проблема экологизации системы образования, которая обусловлена потребностями современного общества. Акцентируется, что образование в области экологии должно стать органической составляющей всей системы образования, а ее содержание должно изменяться в соответствии с социально-экономическими условиями, характером и состоянием проблем окружающей среды. Авторы раскрывают взгляды исследователей на необходимость экологизации образования в современных условиях. Доказывают, что этот вопрос является, безусловно, актуальным и таким, что соответствует приоритетным направлениям развития современного общества.

Ключевые слова:

экологизация науки; экологическое образование; экологизация образования; экологизация педагогической деятельности.

Resume:

Melash Valentyna, Hnativ Olena, Varenychenko Anastasia. Ecologization of future specialists' education system.

The article deals with the problem of ecologization of education system due to the needs of modern society. It is noted that education in the field of ecology has to become an organic part of the whole education system, and its content should vary depending on the socio-economic conditions, the nature and state of environmental problems. The authors reveal the researchers' views on the necessity of ecologization of education in today's conditions. They prove that this question is relevant and meets the priority areas of modern education development.

Key words:

ecologization of science; environmental education; ecologization of education; ecologization of pedagogical activities.

Постановка проблеми. Наслідки глобальних екологічних проблем зумовлюють активний пошук людством шляхів їх подолання. Екологічна криза сучасності має філософсько-культурологічний, світоглядний характер. Жорсткий прагматизм у ставленні до природи, зумовлений домінуванням стійкої антропоцентричної свідомості суспільства, становить загрозу для подальшого існування та розвитку біосфери й людини як її частини. Розв'язання екологічних проблем неможливе без усвідомлення себе і природи як єдиного цілого, вироблення таких узагальнених моделей і принципів поведінки, які реалізують духовні й фізичні потреби людини та водночас спонукають до екологічно безпечної діяльності, узгодженої з функціонуванням біосфери. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті [5], Концепція екологічної освіти [1] визначають одне з провідних соціально значущих завдань сучасної школи – виховання особистості в дусі дбайливого, відповідального ставлення до довкілля на основі усвідомлення єдності людини і природи та вироблення таких моделей поведінки, що мотивують і спонукають до екологічно безпечної діяльності.

Реалізація цього завдання вимагає високого рівня екологічної освіченості населення, визначення шляхів подолання екологічної кризи, наукового обґрунтування нових концепцій збереження біосфери. Оскільки екологічна освіта

і виховання стосуються безпосередньо особистості, то знання про закономірності її розвитку, мотивації та ціннісні виміри поведінки в довіллі відкривають нові можливості для зміни агресивно-споживацького ставлення до природи. Система екологічної освіти і виховання має всі можливості стати провідним механізмом цілеспрямованого формування та корекції екологічної свідомості нового покоління. Особливої актуальності набуває проблема екологізації системи освіти майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування суспільної та індивідуальної екологічної свідомості відображено у працях філософів (Е. Гірусів, В. Деркач, М. Дробноход, М. Кисельов, В. Крисаченко, В. Кремень, М. Мойсеєв, М. Хилько та ін.); психологів і педагогів (С. Дерябо, Т. Іванов, Б. Лихачов, О. Паламарчук, В. Ясвін).

З об'єктивного розуміння змісту сучасної екології, проблем екологічної освіти і виховання (Г. Білявський, І. Костицька, Н. Левчук, Т. Нінова, Г. Пустовіт, Р. Фурдуй, С. Шмалей та ін.), із сучасних філософських, психолого-педагогічних і екологічних тенденцій розв'язання екологічних проблем глобального масштабу (В. Вернадський, А. Маслоу, Х. Шпінер та ін.) виокремлюється поняття екологізації як процесу впровадження нових технологічних систем, підходів до розв'язання

сучасних проблем без помітного погіршення, а навпаки, з метою покращення природного середовища і ресурсозбереження. Відбувається процес екологізації окремих наук, виробництва, технологій (С. Гончаренко, Р. Гуревич, А. Захлебний, І. Зверев, В. Ільченко В. Сидоренко, І. Суравегіна та ін.).

Необхідність екологізації освіти визнається всіма дослідниками, тому що тільки постійне поповнення екологічних знань може забезпечити необхідний рівень екологічної грамотності населення. Освіта в галузі екології має стати органічним складником усієї системи освіти, а її зміст має змінюватися залежно від соціально-економічних умов, характеру і стану проблем навколишнього середовища.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є науковий аналіз проблеми екологізації системи освіти як основи формування екологічної свідомості майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти розрізняють поняття «екологічна освіта» і «екологізація системи освіти». У широкому розумінні вони взаємопов'язані, а у вузькому – характеризують різні явища і кожному з них притаманна своя специфіка. Так, екологічна освіта – це безпосереднє засвоєння знань про взаємодію суспільства і природи та їх розвиток. Вона має два основні виміри: один являє собою сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, що забезпечують та уможливають її існування, другий – це теоретична галузь професійних знань, що вивчає загальні закономірності існування природних і антропогенних систем.

Екологізація системи освіти зумовлена суспільними потребами, її завданням є надання системі освіти екологічного спрямування, яке полягає в посиленні еколого-світоглядних орієнтацій освіти, насиченні навчальних дисциплін питаннями екології, внесенні до змісту освіти результатів тих наукових досліджень, які пов'язані з регіонально-галузевою спеціалізацією, а також різнобічною підготовкою екологічно-грамотних спеціалістів різного профілю. Наявність екологічних аспектів практично в усіх дисциплінах, що викладаються у школі й виші, хоч дещо й утруднює «дидактичну орієнтацію» на екологічну освіту, проте є доброю передумовою для об'єднання раніше розрізнених зусиль педагогів-предметників для більш ефективного формування цілісного екологічного світогляду як основи формування екологічної культури.

Науковець Г. Філіпчук так визначає роль екологічної освіти: «вона має бути не лише безперервною, а й забезпечувати «годування нації» культурою, знаннями, які постійно оновлюються, інформацією [6, с. 285]. Учений переконаний, що екологізація усіх ланок освіти здатна формувати суспільний потенціал, який адекватно реагуватиме на еколого-економічні, технологічні й соціальні зміни.

За такого підходу свідоме сприйняття екологічних знань стає проміжною метою екологічної освіти, а її кінцева мета полягає в екологізації самої свідомості молоді, яка передбачає екологізацію усіх складників свідомості. Відповідно виникає необхідність: 1) екологізації всієї сукупності знань про навколишній світ; 2) екологізації самосвідомості, тобто усвідомлення своєї ролі у взаємовідносинах з усім навколишнім світом; 3) цілеспрямованої діяльності.

Гуманізацію та екологізацію освітнього простору ми вважаємо провідними принципами в опрацюванні нової стратегії освіти, хоча вони поки не мають достатнього наукового підґрунтя й не завжди зіставляються між собою.

Екологізація освіти є фундаментом для розв'язання проблем екологічної освіти в конкретному розумінні її смислу й орієнтиром змін у викладанні всіх інших дисциплін, тому її провідне завдання полягає у формуванні поведінки, яка не знищує природу, не спростовує культуру цивілізації, не перетворює дух на розум, а людину – на пересічного споживача.

Отже, її головною ознакою стає зміна характеру розвитку освіти шляхом гармонізації через оновлення й удосконалення зв'язків між елементами системи екологічної освіти, оновлення її зв'язків та реорганізацію структури.

У своїх публікаціях [4, с. 52] ми неодноразово наголошували на важливості порушеної у статті проблеми, адже екологічна освіта майбутніх спеціалістів, яких готують у вишах, повинна ґрунтуватися на єдності навчальної та позанавчальної діяльності й на впровадженні в кожному навчальному закладі комплексного плану неперервної екологічної підготовки протягом усього періоду навчання. Така програма з кожної спеціальності повинна відповідати принципам наступності, міждисциплінарності, компліментарності, а також визначати екологічно важливі компоненти програмного матеріалу з кожного предмета.

Досягненню кінцевої мети екологічної освіти сприяє екологізація навчально-виховного процесу всіма блоками навчальних планів, введення нових нормативних і спеціалізованих екологічних курсів, створення професійних

еколого-природничих освітніх інституцій різного рівня, поглиблене вивчення ряду предметів. Саме такий підхід надасть можливість перетворювати декларативну екологічну свідомість на таку, що відповідатиме конкретному ставленню до навколишнього природного середовища, оскільки вплив моральних закликів, епізодичних інформацій є здебільшого тимчасовим.

Важливим наслідком екологізації науки, як зазначають В. Крисаченко та М. Хилько, є зміщення акцентів багатьох традиційних наук у бік власне екологічної проблематики. Екологізація сучасної науки йде у двох напрямках: шляхом розширення предмета екологічної науки та шляхом наповнення екологічним змістом уже відомих наук [2, с. 110].

Необхідність екологізації освіти нині визнається багатьма дослідниками, проте висловлюються різні погляди на її зміст і шляхи реалізації. Сучасні вимоги до здобуття екологічних знань передбачають екологізацію базової освіти. Екологічні поняття мають проходити наскрізною темою в навчальних програмах як гуманітарних, так і природничих дисциплін.

Методика формування екологічної культури спеціаліста ґрунтується саме на екологізованому навчально-виховному процесі та пов'язана насамперед із диференціацією обсягу навчальних дисциплін в освітній системі. Пропонується певний алгоритм екологізації навчально-виховного процесу, де на першому місці – велике коло методичних проблем, пов'язаних зі світоглядним рівнем особистості, із яким безпосередньо перетинаються проблеми соціоекологічної підготовки; далі йде рівень ознайомлення з екологічними проблемами професійної сфери діяльності; завершальним етапом є перехід від теорії до практики.

Наголосимо на світоглядній меті екологізації і підкреслимо, що екологізація суспільної свідомості відстає від екологізації науки та культури. Принцип екологізації педагогічного процесу може відігравати важливу роль у формуванні доброзичливого ставлення молоді до природи, її свідомого екологічного мислення. Принцип екологізації, за твердженням багатьох дослідників, значно глибше розкриває суть особистості, відкриває перед молоді людиною нові горизонти пізнання природного середовища, можливості діалогічного спілкування і духовного збагачення, джерела «симбіотичності» існування.

Екологізація концентрує в собі поняття виховання людства, яке розуміє закони розвитку

та існування природного середовища і несе відповідальність за будь-яку шкоду, завдану довкіллю.

Відомий український учений-біолог В. Межжерін [3, с. 28] на основі аналізу великого обсягу наукової інформації – від Біблії до найсучасніших наукових розробок здійснив спробу подати об'єктивну картину Світу, Біосфери і показати їх цілісність, розвиток та шляхи пізнання природи, причини глобальних екологічних катастроф, стратегію виживання людства. На думку вченого, одна з таких стратегій виживання пов'язана з правильною поведінкою, яка полягає у зменшенні витрат природних ресурсів, екологізації діяльності існування. Узагальнене поняття екологізації, за його твердженням, передбачає досягнення трьох провідних цілей:

- розробку і впровадження екологічного світогляду;
- закріплення у свідомості, що життя може існувати лише у формі винятково цілого;
- реалізацію всіх видів діяльності людей на засадах економії природи.

Сьогодні в усі сфери буття людини, зокрема й в освіту, упроваджується принцип природовідповідності. Саме тому екологізацією охоплена не лише освіта, а й увесь комплекс суспільного життя – наука, виробництво, економіка, культура тощо.

Окреслені підходи дають підстави дійти висновку, що екологізація навчально-виховного процесу є рушійною силою у розв'язанні проблем формування свідомого ставлення до навколишнього середовища через вплив на всі ланки освітнього процесу й за таких умов її не можна брати до уваги тільки як упровадження предмета екологічного спрямування або фрагментарну екологізацію окремих предметів. Екологізація освітнього процесу має ґрунтуватися на еко-принципах в усіх аспектах діяльності. Можна дискутувати з приводу окремих позицій, проте мета, принципи, зміст екологізації, як нової освітньої парадигми, є безсумнівними. Можна мати різні погляди, проте спростовувати або ж нівелювати життєву необхідність і невідкладність екологізації системи освіти не можна, адже ця проблема безпосередньо охоплює надзвичайно важливе і сутнісне, торкається життєвоznачущих питань: «бути або не бути природі й суспільству». Отже, необхідно екологізувати всю сукупність знань про навколишнє природне середовище, усвідомити своє місце в сучасному світі, взаємовідносинах з усією природою та іншими людьми. Тільки у такий спосіб відбуватиметься

усвідомлення необхідності власної участі в урятуванні природи.

Найближчим до нашого розуміння змісту та значення екологізації освіти є твердження, яке ґрунтується на тому, що екологізація системи освіти, підвищення рівня підготовки спеціалістів – це один із важливих шляхів урятування природи та самої людини. Екологізація системи освіти принципово відрізняється від сучасної системи освіти й базується на іншій концепції та доктрині. Тільки на засадах екологізації освіти можна сформувати нові принципи моралі, оцінити значення та роль природи в життєдіяльності й існуванні *Homo sapiens*, спрямувати еколого-духовні й моральні якості особистості відповідно до екологічного світогляду та сутності, мислення й поведінки. Разом із тим, організація екологізації освіти в Україні загалом потребує докорінних змін.

Отже, узагальнюючи погляди на роль і значення екологізації освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців, зокрема тих, хто набуває професії у вишах, із урахуванням проблем, завдань і реалій сьогодення, можемо твердити, що провідним завданням екологізації освіти є трансформація технократичного мислення в еколого-орієнтоване, спрямоване на природовідповідне ставлення до навколишнього середовища як у процесі фахової діяльності, так і в повсякденному житті. Екологізація навчально-виховного процесу повинна ґрунтуватися на таких засадах:

– особистість майбутнього фахівця необхідно брати до уваги в її цілісності, з урахуванням внутрішніх мотивів і стимулів його діяльності, спрямованості на професійне становлення й особистісне еколого-професійне вдосконалення;

– гармонізація взаємовідносин людини з природою можлива лише за умови усвідомлення необхідності та внутрішньої готовності здійснювати природовідповідну, ресурсозбережувальну діяльність на всіх етапах фахової діяльності;

– мотивація і потреба екологічного навчання мають сприяти змінам у змістовному та процесуальному;

– екологізація навчально-виховного процесу в закладах освіти може бути реалізована лише за умови функціонування системи екологічної освіти, яка спрямовує і координує цей процес.

Саме тому провідним засобом екологізації освітнього процесу вважаємо створення системи екологічної освіти та її координування в кожному навчальному закладі. Виконати це

складне завдання можна лише за умов реалізації певних настановчих принципів, серед яких найбільш вагомими є:

– принцип гуманізації – визначає формування світогляду людини, спрямованого на докорінні зміни у її свідомості не тільки щодо власного майбутнього, а й збереження на планеті всіх форм життя через гуманізацію та гармонізацію взаємостосунків людини з природою й екологічно-доцільну діяльність;

– принцип прогностичності актуалізує проблему необхідності прогнозування можливих шляхів впливу діяльності людства на навколишнє середовище, проектування умов збереження генофонду біосфери;

– принцип компенсаційності полягає у виявленні екологічного складника в різних галузях знань і використанні його як узагальненого засобу побудови системотвірних зв'язків, що дають змогу розкрити як почуття, так і інтелект кожної особистості відповідно до концепції екологічного світогляду;

– принцип міждисциплінарності передбачає взаємозв'язок, інтеграцію і консолідацію різних наукових дисциплін – від природничо-наукових, морально-естетичних до соціально-економічних;

– принцип системності забезпечує цілісну організацію екологічної освіти, на основі усіх її компонентів: цілей, змісту, методів і прийомів, засобів навчання, форм організації різних видів діяльності.

Висновки. З огляду на викладений вище матеріал вважаємо, що практичне спрямування екологізації навчально-виховного процесу є надзвичайно важливим (поряд з освітнім, виховним, пізнавальним та загальнокультурним її значенням). Це можна пояснити насамперед тим, що вплив професійної діяльності на біосферу та його наслідки тісно пов'язані з оволодінням екологічними знаннями та їх безпосереднім використанням. Брак такої бази знань, як і брак етичних норм у ставленні людини до навколишнього середовища, розглядаємо як суспільну проблему глобального значення.

Отже, екологізація навчально-виховного процесу – це систематизована педагогічна діяльність, яка передбачає шляхи формування інтелектуального розвитку на засадах морально-етичного виховання та екологізацію практичної діяльності майбутніх фахівців. Водночас проблема екологізації освіти залишається недостатньо дослідженою, а тому потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Концепція екологічної освіти України // Директор школи. – 2002. – № 16 (квітень). – 48 с.
2. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К.: Знання України, 2002. – 598 с.
3. Межжерин В.А. Смена мировоззренческой установки – первооснова действительного экологического образования / В. А. Межжерин // Непрерывное экологическое образование и воспитание населения городов (концептуальные и научно-методические аспекты проблемы): тезисы докладов международного научн.-метод. симпозиума; отв. ред. В. Н. Барякин. – Запорожье, 1994. – С. 26–30.
4. Мелаш В.Д. Безперервна екологічна освіта: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / Мелаш В. Д., Молодиченко В.В., Олексенко Т. Д. – Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2012. – 212 с. – (Серія: Екологічна освіта для сталого розвитку).
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.
6. Філіпчук Г.Г. Еко-етична парадигма в освіті дорослих / Г.Г. Філіпчук // Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. – К.: П/П «ЕКМО», 2005. – С. 281–286.

References

1. *The concept of environmental education in Ukraine.* (2002). *Dyrektor shkoly.* [in Ukrainian].
2. Krysachenko, V. S., Hyl'k, M. I. (2002). *Ecology. Culture. Politics: Conceptual principles of modern development.* Kyiv: "Znannia Ukraine". [in Ukrainian].
3. Mezhhzheryn, V. A. (1994). Changing of worldviews – a fundamental principle of the actual environmental education. *Continuous environmental education of the urban population (conceptual and methodological aspects of the problem): Proceedings of the international scientific and methodical symposium.* Editor-in-Chief V.N. Bariakin. Zaporozhie. [in Russian].
4. Melash, V. D. (2012). *Continuous environmental education: Theory and Practice.* In V.D. Melash, V.V. Molodychenko, T.D. Oleksenko. Melitopol: Publishing House MMD. (Series: "Ekologichna osvita dlia staloho rozvytku"). [in Ukrainian].
5. *National Doctrine of Education Development in Ukraine in the twenty-first century.* (2001). Kyiv: Shkil. svit. [in Ukrainian].
6. Filipchuk, H. H. (2005). Eco-ethical paradigm in adult education. *Teaching Process: Theory and Practice. Collection of scientific works.* Kyiv: P/P "EKMO". [in Ukrainian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Мелаш Валентина Дмитрівна

Гнатів Олена Вікторівна

Варениченко Анастасія Борисівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

вул. Леніна, 20, м. Мелітополь

Запорізька обл., Україна, 72312

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.920

Надійшла до редакції: 01.05.2014 р.

Прийнята до друку: 15.10.2014 р.